

Bojana Modrijančič Reščič, Tehniški šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

BESEDE, BESEDE ...

▾ Prispevek govori o poučevanju besedoslovja in besedotvorja, predvsem pa o rezultatih pisnega preizkusa v 2. letniku 4-letnega programa srednje strokovne šole računalniške smeri. Čeprav se s to temo mladostniki srečajo že v osnovni šoli, so se v srednješolskem izobraževanju v šolskem letu 2015/16 pojavile določene težave pri besedoslovju; velike težave so imeli tudi neslovenski dijaki.

Uvod

Jezikovni pouk je za dijake srednje strokovne šole lažji del pouka slovenščine, ker po njihovem mnenju ni tako zapleten kot učenje književnosti. Kot profesorica slovenščine pri pouku zahtevam, da imajo pred seboj učbenik Na pragu besedila 2, saj se bodo morali iz tega tudi učiti. Opozarjam jih na ključne probleme, s katerimi se bodo morali spopasti. Po učiteljevi razlagi v delovnem zvezku rešujejo naloge; tako utrjujejo svoje znanje in se pripravljajo tudi na pisni preizkus. Skupaj pojasnjujemo nejasnosti, ob tem pa dodajam tudi svoje primere ter jih opozarjam na rabo zbornega jezika. Seveda se ob tem zapletajo, saj sami uporabljajo slengizme, pogovorne in narečne izraze. Reševanje vaj v delovnem zvezku bi morala biti njihova domača naloga, a to raje opravimo pri pouku, saj bi nalogo „pozabili“ rešiti, kot pravijo, ali pa bi jo prepisali iz rešitev, saj jih najdejo v vsakem delovnem zvezku Na pragu besedila 2. Naloga bi bila sicer briljantno rešena, a le s prepisom iz rešitev. Zdi se mi boljše, da določene vaje rešimo pri pouku, saj so ob tem potrebna tudi dodatna učiteljeva pojasnila, nekateri pa se tudi sicer ne znajo učiti. Kot profesorica slovenščine jih vedno opozarjam na določene napake pri učnih sklopih sopomenk, slogovno zaznamovanih besed, stalnih besednih zvez. Tudi sicer ob razlagi jezikovnega in književnega dela ter komunikaciji uporabljam frazeme ob določenih učnih situacijah. Predvsem neslovenski dijaki se morajo spopasti s tem trdim orehom, a, kot sami pravijo, jim je to zelo tuje.

Besede

Besede bogatijo naše življenje. Brez njih si nihče ne zna predstavljati sporazumevanja s sočlovekom. A so tudi zapletene, še posebej pri srednješolskih strokovne šole. Jezikovni poglavji Besedoslovje in besedotvorje prinašata za profesorja slovenščine veliko izzivov pri mladini v 2. letniku srednjega strokovnega izobraževanja. Če so nas bližnji nekoč opozarjali, da je sosed šel rakom žvižgat, da se brez muje še čevelj ne obuje, kjer se osel valja, tam dlako pusti ... smo hitro vedeli, koliko je ura. Ko danes poučujeteš

mladostnike, velikokrat ugotoviš, da je vse enostavno postalo zapleteno. Predvsem ocenjevanje njihovega znanja v jezikovnih testih učitelju pokaže, da vsi srednješolci nimajo bogatega besednega zaklada, da premalokrat govorijo zborno, da ne uporabljajo frazemov in da so sposojenke ter tujke skoraj enakovredne. »*To je že spet težek del slovenščine, kot vedno.*« Neslovenski dijak je pri popravnem izpitu celo povedal, da se je tvorjenke lahko naučil, težkih in zapletenih slovenskih besed oz. slogovno zaznamovanih besed, ki so mu nerazumljive, pa se ne more.

Besede po pomenu

Z besedoslovjem se z dijaki srečamo v 2. letniku štiriletnega programa srednje strokovne šole. Pri razlagi snovi v šolskem letu 2015/16 sem občutila, da jim to poglavje ne bo pretežko, saj so se mladostniki spominjali razlage snovi osnovnošolskih učiteljic ter pri pouku sodelovali. A se je zapletlo pri utrjevanju snovi, pri reševanju nalog v delovnem zvezku Na pragu besedila 2. Potrebna so bila dodatna pojasnila, vaje, razlaga, saj je učitelj njihov edini jezikovni informator. Tako sem za učni sklop besedoslovja porabila 12 šolskih ur; težko razumljive so bile sopomenke, še težje pa stalne besedne zveze. Za razlago ter vaje v delovnem zvezku Na pragu besedila 2 sem ob sklopu besedotvorja porabila le 6 šolskih ur, saj je bil to po mnenju dijakov lažji del, ki tudi Neslovcem ni povzročal bistvenih težav. Jezikovni test, ki ga je nato pisalo 24 dijakov, pa je pokazal slabši rezultat kljub dodatni razlagi, utrjevanju, saj so nekateri morali popravljati nezadostno oceno. S pojasnjevanjem enakozvočnic niso imeli težav, tudi naloge z nadpomenkami in podpomenkami so bile skoraj v celoti pravilno rešene. Problemi so se začeli pojavljati ob zapisovanju sopomenk, nekoliko tudi protipomenk, kasneje frazemov, nekateri so se zmotili tudi pri nalogah o tvorjenih besedah. Pri sopomenkah bodočnost in tovornjak je veliko dijakov v odgovoru napisalo prihodnost ter kamijon. Dijak, doma na Tolminskem, je ob sopomenki zrcalo napisal kar špegel, eden izmed njih pa je kot sopomenko glavnega mesta navedel Ljubljano, drugi središče in tretji kapitol. Sopomenki tolmač so mnogi dopisali prevajalnik, pojavljale pa so se tudi besede kuhavnica, kladivo, govorec, razlagač, delaven, tihi človek. Pri popravljanju jezikovnega testa so bili odgovori ob sopomenki zamorec zelo zanimivi, saj nekateri napišejo črnc, temnopolti oz. temnopolt, tudi morjeplovec, mornar, črnopolt, cigan, pomorščak, celo primorec in slovec za mejo. Zadnja dva odgovora sta bila napisana z malo začetnico. Le 2 izmed 10 dijakov, ki so test popravljali, sta napisala pravilni odgovor črnc. Ko sem ob sopomenki često zagledala odgovor šah, so mi dijaki povedali, da so izhajali iz angleške besede. Ob tem bi izpostavila dejstvo, da se nekateri dijaki po socialnih omrežjih ter dvogovorno pogovarjajo v angleščini, velikokrat pa povedo, da so izpiti iz slovenščine težji kot izpiti iz angleščine, tudi pri poklicni maturi. Če smo učitelji v mladosti poznali šolski predmet Zemljepis, je danes v jezikovnem testu ob sopomenki geografija prazno mesto. Sopomenko apoteka poznajo le neslovenski dijaki, »*saj je po Bosni veliko takih napisov nad lekarnami*«. Protipomenke so pomenile lažji del, zanimiva pa je bila beseda predhodnik v popravnem testu, saj do dijakov pisali naslednjik, nekateri celo medhodnik, zahodnik, prehodnik, prihodnik. Besede najbolj, subjektiven, kuhan, top

(nož) so dobile svoje protipomenke, le protipomenke besede ponižen so bile vzvišan, vzbujan, povišen, celo pohvaljen. Pri rednem jezikovnem testu je besedna zveza približati se dobila zapis odalжити se oz. oddaliti se. Besedi izliv so nekateri dopisali ponikalnica, ponikaljšče, ponor, ponikev, odtok, iztok je napisal neslovenski dijak. Eden izmed dijakov pa je napisal izliv.

Slogovno zaznamovane besede

Ob razlagi slogovno zaznamovanih besed naleti učitelj slovenščine na težji del. Vsak razred sestavljajo tudi neslovenski dijaki, rojeni v Sloveniji ali ne. S sošolci govorijo pogovorno, narečno, s starši neslovensko. Zato so slogovno zaznamovane besede trd oreh. Izkazalo pa se je, da je to poglavje slovenščine težko tudi za slovenske dijake. Ker pri pouku velikokrat izpostavljam kremšnito in štrudelj, opozarjam na slogovno nevtralni besedi in njun zapis, so ju dijaki osvojili. Poseben problem sta predstavljali besedi šefla in pušeljc, saj so pri prvi sicer mnogi pisali zajemalka, a tudi lopata, kanta, vrč, kuhalnica, pušeljc pa ni dobil svojega odgovora, če pa ga je imel, so dijaki pisali veliko rož skupaj, cigaret, celo vrečka za denar, puška, robec, kadilec, klobuk, pokrivalo. Zanimivo je bilo, da je neslovenski dijak v popravnem testu besedi gužva dopisal kolona. Sicer mladostniki radi povedo, da vsi Slovenci govorimo samo gužva. V rednem testu sem presenečena opazila, da fantje slogovno zaznamovani besedi škarik pišejo izpuh, najpogosteje avspuh. In sprašujejo: »Kako pa je prav?« Neslovenski dijak je besedi škarik dopisal škarje. Zaznamovani beseda nona in plonkati sta dobili svojo nevtralno različico, pisker je bil tudi klobuk, čajnik, skodelica, celo štumfi so bili za enega dijaka pri popravnem testu cmoki. Zanimivost pri zapisovanju slogovno nevtralnih besed je bila narečna beseda devžej, saj smo pri pouku omenili tudi Prežihovega Voranca in njegovo kratko pripoved Levi devžej, ko smo v 1. letniku govorili o narečjih. 9 dijakov od 24, ki so pisali test, je nalogo pravilno rešilo, le dva izmed njih pa sta bila boljša. Ostali dijaki so si ob poslušanju razlage tudi zapomnili to koroško besedo.

Izvor besed

Nemalo težav učitelju slovenščine povzroča tudi razlaga poglavja Izvor besed. Da so besede domače in prevzete, je dijakom 2. letnika strokovne šole računalniške smeri jasno. Hitro se tudi naučijo, da so domače besede tiste, ki izvirajo iz prednika današnje slovenščine, iz posnemanja naravnih zvokov oz. glasov, marsikateremu mladostniku pa so neologizmi čudno nastale besede, le pojme iz računalništva so si morali zapomniti. Tudi profesorju, ki jih poučuje slovenščino, se ne zdi več čuden zapis PowerPoint. Pri prevzetih besedah pomešajo tujke in citatne besede. Najlažje so jim sposojenke, čeprav bi še vedno pisali disco, pizza, coca-cola, »saj tako piše v vseh barih«. V jezikovnem testu so morali ustrezno razvrstiti besede kapitulacija, a la carte, snowboard, on/off, drenaža, bife, Los Angeles, škandal, gestikulacija, jazz, vendar so pomešali tujke in citatne besede, saj so pri tujkah napisali tudi citatne besede in obratno. V šoli si sicer po razlagi zapišejo snov v zvezke, a jim je v testu nelogično, »saj je na javnih mestih tudi napisano

karkoli«. Tako so tujke lahko citatne besede, »zakaj pa bi morale biti spo-
sojenke napisane v slovenščini, saj vsi mislijo, da se napiše s tujo besedo«. Ob tem vedno tudi izpostavim zapis besede Chicago ter poslovenjeno Čika-
go. »Kaj pa New York?« sprašujejo. Pri pisanju šolskega eseja pa odkrijem
renesančnega pisca Shakespeara napisanega Šekspir. In vedno vprašajo:
»Ali ni čuden zapis butik?«

Stalne besedne zveze (frazemi)

Kot profesorica slovenščine mislim, da je razlaga frazemov najtežja. Dijaki jih ne uporabljajo več, mlajši starši tudi ne, le babice, prababice jih še poznajo. Ne pomaga, da jim razložim, da je to del znanja o vsakem jeziku in da imajo države svoje frazeme, ki ob prevodu v slovenščino ali v tuje jezike postanejo smešni. Mogoče še poznajo razlago frazema Mladost je norost, ... Kmetija je šla na boben, Če mačke ni doma, miši plešejo, Brez dela ni jela, Gledata se kot pes in mačka, rdeč kot kuhan rak. Ob frazemu Šel je rakom žvižgat pa je nastal zanimiv odgovor, in sicer Šel je na morje in žvižgal rakom. Hoditi v korak s časom je nekomu pomenilo, da je bil vedno točen, drugemu doslednost. V popravnem testu frazem Vedno mu je gledala pod prste dijakom pomeni, da mu je nekdo popuščal, odpuščal, opazoval, ga je imel na piki. Poseben problem sta pri šibkih dijakih predstavljala frazema Delala se mu je pajčevina v želodcu ter Požrl je grenko pilulo. Pri slednjem je nekdo napisal, da ga je pekla vest. Celo frazem Bil je prava mila jera je ostal brez odgovora, čeprav je marsikdo izmed njih povedal, da so njim, fantom, tako rekli nekateri očetje, dedki. Tako dijaki z boljšimi in slabšimi ocenami pri slovenščini pa so priznali, da so frazemi težki, »saj so zapleteni, nerazumljivi, nepotrebni, le zakaj bi jih morali pojasnjevati«.

Tvorjenje besed

Kot profesorici slovenščine se mi zdi poglavje o besedotvorju težko, prav tako tudi dijakom. A ti kmalu razumejo navodila, prepoznavajo tvorjene in netvorjene besede, izpisujejo obrazila tvorjenim besedam, iz besedotvorne podstave kmalu nastane nova beseda. Če natančno ne poslušajo navodil, se lahko zmedejo in ne vedo, kaj bi počeli. Najprej seveda rešijo vaje v delovnem zvezku Na pragu besedila 2, po preverjanju pa pišejo jezikovni test. Dijaki 2. letnika računalniške smeri so določali vrsto tvorjenke, izpisovali obrazila tvorjenim besedam, v popravnem testu pa so tvorili novo besedo iz besedotvorne podstave. V rednem šolskem testu je veliko težav povzročila tvorjenka Anamarija, saj je bila kot vrsta tvorjenke sestavljanka, zložanka, celo sklep, nekateri dijaki pa so napisali kar tvorjenka. V popravnem testu pa so bile trd oreh tvorjenke iz besedotvorne podstave: Tak, ki škoduje, je po mnenju dijakov škodlivec, škodlivec, celo škodoželen, škodujoč, beton z železom je železni beton, betonsko-železni, to, kar je na rami, pa je v odgovoru kar glava. Pri popravnem izpitu v obeh izpitnih rokih julija in avgusta so dijaki pravilno napisali tvorjeno besedo iz besedotvorne podstave ta, ki pleše, preveč dober pa je bil odličen, tak, ki zabava narod pa kloven, celo zabavljalec. Dijaki računalniške smeri so pojasnili, da jim tvorjenke

niso povzročale preglavic, drugače je bilo z besedoslovjem, čeprav so mislili, da ga bolje obvladajo.

Sklep

Besedoslovje in besedotvorje sta jezikovni poglavji, ki ju obravnavam v 2. letniku strokovne šole. Nekaterih besed in besednih zvez mlajša generacija ne pozna več. O njih se ne pogovarjajo, če pa jih že slišijo, si jih ne zapomnijo, saj menijo, da je to del preteklosti, ki je minila. V moderni dobi nastajajo nove besede, ki naj bi bile dijakom blizu, a ni vedno tako. Socialna omrežja so s seboj prinesla določene pomanjkljivosti, saj so besede nadomestile številke, okrajšave ali pa kombinacijo delov besed s številkami. Tvorjenje novih besed pri pouku je velikokrat zapleteno tudi zato, ker so mladostniki pri branju navodil nezbrani, a tudi naučijo se slabo, saj so jim določena učna poglavja prezahtevna in zapletena. Vsaj po njihovem mnenju. Zato tudi pojasnjevanje stalnih besednih zvez v jezikovni testih velikokrat naleti na prazen prostor.

POVZETEK

V svojem prispevku sem izpostavila besedoslovje in besedotvorje v 2. letniku strokovne šole ter ugotovila, da se je zapletlo pri preverjanju in ocenjevanju nalog. O vsem tem se mladostniki učijo že v osnovni šoli; sami mislijo, da jim snov ne bo pretežka, a se izkaže drugače. Besedoslovje, predvsem sopomenke, tudi protipomenke, stalne besedne zveze, le ni tako enostavno. Frazemi so zelo trd oreh, ki se ga težko stre, saj dijaki smatrajo, da je to stvar preteklosti. Lažje se naučijo besed in besednih zvez iz tujih jezikov. Velik problem pri učenju besedoslovja imajo neslovenski dijaki, predvsem pri spoznavanju slogovno zaznamovanih besed, saj se z zbornim jezikom srečujejo le v šolskih klopeh. Če so tvorjene besede lažje poglavje, pa je izvor besed tisti del, ko se sposojenke in tujke v javnem prostoru lahko tudi pomešajo med seboj.

Ključne besede: besedoslovje, besedotvorje, frazemi, tvorjenke, izvor besed

Viri in literatura

- *Katalog znanja, Slovenščina*, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
- Križaj Ortar, Martina idr., 2011: *Na pragu besedila 2*. Delovni zvezek za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett.
- Križaj Ortar, Martina idr., 2009: *Na pragu besedila 2. Učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett.